

dr hab. Maria Katarzyna Lasatowicz, prof.UO
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Opolski
pl. Staszica 1
Opole

Opole, 18.11. 2015 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Piotra Aleksandra Owsieńskiego
pt. *Eine ostdeutsche Apostelgeschichte aus dem 14. Jh.*
Versuch einer Sprachanalyse der deutschen Übersetzung

Rozprawa doktorska mgra Piotra Aleksandra Owsieńskiego podejmuje ważny temat z zakresu historii języka okresu wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego i tym samym wpisuje się w szersze badania nad niemieckimi językami kancelaryjnymi z okresu późnego średniowiecza. Cieszyć się więc należy, że z inicjatywy i pod kierunkiem pani dr hab. Sławomiry Kalety-Wojtasik powstała bardzo dojrzała rozprawa doktorska poświęcona historii języka niemieckiego na obszarze państwa krzyżackiego w Prusach.

Mgr Owsieński zajął się fonologiczno-grafematycznym opisem tekstu tłumaczenia Dziejów Apostolskich wg św. Łukasza, pochodzącego z XIV wieku. Ze względu na fakt, że rękopis zaginął najprawdopodobniej w czasie II wojny światowej i nie zachowała się żadna jego kopia, przedmiotem analizy stał się tekst, wydany drukiem w roku 1927 przez Waltera Ziesemera w Królewcu.

Obszerną, liczącą 452 rozprawę rozpoczynają rozdziały zawierające opis tekstu i przedstawiające w skróconej wersji dzieje Prus, ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki pozostających w luźnym związku plemion pruskich, podbitych do końca XIII w. przez zakon. Więcej uwagi poświęcił Doktorant przedstawieniu historii samego Zakonu (rozdział drugi), próbom opisu jego stopniowej, systematycznej nie zawsze udanej ekspansji celem utworzenia w Europie własnego państwa. Wymienił Siedmiogród, Ziemię Chełmińską i wreszcie osiedlenie się Zakonu w Malborku po podbiciu Prusów i zajęciu Pomorza Gdańskiego. Historia zakonu od czasu powstania w roku 1198 zakonu powstania szpitalników, z uwzględnieniem prezentacji reguły zakonu, jak również próby

charakterystyki samej sylwetki rycerza Zakonu Krzyżackiego, jego przedstawicieli, wypunktowaniu zmian w realizacji samej misji skupionej z czasem wokół nadrzędnego celu budowania potęgi Zakonu kosztem podporządkowania ogromnych obszarów ziemskich i niszczenia ludności rodzimej została przedstawiona w sposób przejrzysty i potwierdza dużą wiedzę Autora z tego zakresu.

Z punktu widzenia charakterystyki ówczesnych relacji językowych w Prusach, współkształtowanych przez wschodnią kolonizację z niemieckiego obszaru językowego szczególnie ważne w historycznych badaniach dialektologicznych wydaje się być w miarę możliwości precyzyjne ustalenie pochodzenia kolonistów z uwzględnieniem badanych dokumentów piśmienniczych, tekstów kancelaryjnych z tego okresu; są badania przyjmujące, że o rozwoju cech dialektalnych danego regionu nie decydują jedynie drogi kolonistów z uwzględnieniem ich przeniesionych cech rodzimych dialektów, jak raczej ważna wydaje się odpowiedź na pytanie, kiedy i gdzie kształtowały się cechy dialektalne charakterystyczne dla nowego regionu.

W tym kontekście rozprawa mgr A. Piotra Owsieńskiego może być uznana za ważną próbę dokumentacji cech dialektalnych tekstów pisanych w tradycji wschodnio-środkowo-niemieckiej na terenach z współobecnością cech średnio-dolno-niemieckich.

Część językoznawczą rozprawy inicjuje rozdział trzeci, podejmujący tematykę relacji grafem: fonem. Najwartościowsza część rozdziału (3.2), bezpośrednio związana z samą analizą badanego tekstu to część poświęcona omówieniu różnic między stroną mówioną a pisaną języka uwypuklając stopniowy rozwój w kierunku autonomii tej drugiej. Doktorant wykazał się bardzo dobrą znajomością obecnego stanu badań, logicznie wypunktował wszystkie zależności badawcze, także rozbieżności interpretacyjne płynące ze specyfiki swego rodzaju zachowawczego charakteru języka pisanego, utrzymującego w dłuższej perspektywie czasowej różnicę między tymi dwiema sferami języka. Bardzo dobra znajomość literatury przedmiotu, jej właściwa ocena i klasyfikacja stwarzają wrażenie ugruntowanej wiedzy kierunkowej i przemyślanego warsztatu badawczego Autora.

Rozdział czwarty rozprawy, poprzedzający bezpośrednio analizę grafematyczną badanego tekstu Autor poświęca omówieniu epoki średnio-wysoko-niemieckiej ze względu na fakt, że właśnie z tego okresu pochodzi omawiany tekst. Decyzja ta wydaje się być słuszną, mimo że w nowszych badaniach historycznych badacze (od A. Schirokauera) rozróżniają epokę wczesno-nowo-wysoko-niemiecką jako pewnego rodzaju okres przejściowy między wymienionym czasem epoki średnio-wysoko-niemieckiej a nowo-wysoko-niemieckiej. Możliwość prześledzenia najważniejszych innowacji językowych, uznawanych za reprezentatywne dla XV i XVI w., pisanych wariantów językowych, realizowanych przez

języki regionalne, uwzględnienie tradycji języków kancelaryjnych, szczególnie odgrywającej coraz znaczącą rolę polityczną w tej części Europy kancelarii Wettynów, i języka wschodnio-środkowo-niemieckiego wydawałoby się być pomocne w ewentualnym precyzyjnym zakwalifikowaniu badanego tekstu. Ponadto uwzględnienie fenomenu przenoszenia cech językowych związanych z przemieszczaniem się kolonistów, wzmocniony próbą ustalenia pochodzenia samego pisarza stwarzają dodatkowo ogromnie ciekawe możliwości interpretacyjne badanego tekstu.

Autor uznał, że to epoka średnio-wysoko-niemiecka może być uznana zgodnie między innymi z A. Szulcem za okres kształtowania się multimedialnego charakteru języka niemieckiego, o którym zdecydowało poszerzenie niemieckojęzycznego obszaru językowego o mieszane dialekty kolonialne i początkach zróżnicowanych jeszcze na tym etapie ponadregionalnych języków piśmiennictwa. Przedstawił najważniejsze innowacje tej epoki, zaliczając do nich także te przyjmowane w opracowaniach za charakterystyczne dla następnej, jak monoftongizacja, dyftongizacja, czy wydłużenie, zaokrąglenie i inne zjawiska wyrównawcze.

W rozdziałach piątym i szóstym zawarta jest grafematyczna analiza badanego tekstu: wokalizmu i konsonantyzmu najpierw w sylabach głównych, a następnie w sylabach pobocznych. Jako punkt odniesienia Doktorant przyjął grafematyczny system języka średnio-wysoko-niemieckiego i zrezygnował z przyporządkowania grafemów fonemom, stosowanego w większości prac z tego zakresu.

Zarówno w odniesieniu do samogłosek, jak i spółgłosek zostały uwzględnione pozycje ich występowania, nagłos, śródgłos, wygłos. Natomiast uderzająca jest olbrzymia ilość przykładów, co świadczy z jednej strony o ogromnej rzetelności badacza, ale z drugiej uwzględniając wariantywny zapis systemu grafematycznego tekstów kancelaryjnych, powstałych w tym wypadku właściwie na pograniczu dwóch epok i oddalenie trochę zamazuje całościowy obraz samej analizy. Należy podkreślić, że sama analiza przeprowadzona została wzorowo i potwierdziła bardzo dobre opanowanie przez Pana Piotra Aleksandra Owsieńskiego warsztatu badawczego z zakresu historycznych badań grafematycznych.

Rozdział siódmy, dopełniający analizy grafematycznej tekstu poświęcony został omówieniu słów pochodzenia obcego z licznymi wyjaśnieniami bezpośrednio związanymi z nazwami własnymi i miejscowymi występującymi w tekście, cennymi, bo przybliżającymi go realioznawczo.

W rozdziale ósmym, kończącym rozprawę, zatytułowanym: Zusammenfassung zostały przedstawione wnioski końcowe poparte charakterystyką pisowni tłumacza tekstu Dziejów

Apostolskich. Poznajemy odpowiedniki grafemiczne do średnio-wysoko-niemieckich fonemów, omówione w czterech podrozdziałach nawiązujących do zanalizowanych wcześniej samogłosek i spółgłosek, jak również przedstawiających pisownię wielką literą, skróty i multidialektalny charakter słownictwa podbudowany fonetycznie. Słusznie zostało w rozdziale podniesione znaczenie realizacji w tekście monoftongizacji dyftongów i udokumentowana mniejsza konsekwencja w realizacji dyftongizacji monoftongów. Oba zjawiska służą w badaniach historycznych jako baza, raczej punkt odniesienia dla prześledzenia cech kancelarii funkcjonujących na obszarze i pozostających pod wpływem i w tradycji kancelarii wschodnio-środkowo-niemieckich.

W tym kontekście należy podkreślić, że wnioski Pana mgr Piotra Aleksandra Owsieńskiego, zwłaszcza dotyczące zmian samogłoskowych korespondują z wynikami badań J. Wiktorowicza dotyczących kancelarii miasta Krakowa, ale również w odniesieniu do kancelarii śląskich. Mimo trochę niefortunnego zatytułowania rozdział jest bardzo ważnym ogniwem całej analizy i zawiera wiele trafnych spostrzeżeń i wniosków, odniesień do rozdziałów wcześniejszych, trochę szkoda, że usytuowano je dopiero w ramach „streszczenia”. W razie przygotowywania rozprawy do druku recenzentka sugeruje wcześniejsze usytuowanie rozdziału.

Doktorant sformułował wniosek, że badany dokument „został sporządzony w dialekcie śląskim” nie wykluczając „elementów pochodzących z obszaru górno- i dolnoniemieckiego.” Tym samym powstaje wrażenie, że mamy do czynienia z tekstem pisanym w tradycji kancelarii saksońskiej w wariacie regionalnym, funkcjonującym w ramach kancelarii zakonu krzyżackiego. Otrzymaliśmy bez wątpienia bardzo rzetelną, obszerną analizę, przeprowadzoną od strony metodologicznej bez zastrzeżeń. Pewien niedosyt budzi nie skonfrontowanie własnych spostrzeżeń i wniosków z innymi badaniami kancelarii w tradycji nie tylko środkowo-, ale górno- i dolnoniemieckiej. (W. Fleischer, E. Skala, Kettmann, H. Moser, J. Grabarek i inni).

Rozprawa doktorska Pana Piotra Aleksandra Owsieńskiego jest ważnym przyczynkiem do badań nad językami kancelaryjnymi okresu średnio- i wczesno-nowo-wysokoniemieckiego, a ogromny korpus może posłużyć jako materiał porównawczy w szerszych systemowych badaniach diachronicznych języka niemieckiego.

Niniejszym wnoszę o dopuszczenie rozprawy doktorskiej Pana mgr Piotra Aleksandra Owsieńskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Maria Katarzyna Lasatowicz